

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи**

**Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених
осіб похилого віку у приймаючих громадах**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу, 401 групи

Федорян Марія-Віоріка Василівна

Керівник:

доктор педагогічних наук,

професор Тимчук Л. І.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № від «___» _____ 2025 року

Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.

АНОТАЦІЯ

Федорян М-В. В. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб похилого віку у приймаючих громадах. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м.Чернівці, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні й практичні аспекти соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку. Проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат, нормативно-правову базу, вітчизняний і міжнародний досвід підтримки. На прикладі м. Чернівці проведено емпіричне дослідження досвіду ВПО літнього віку. Визначено основні бар'єри інтеграції та запропоновано практичні рекомендації для вдосконалення інтеграційної політики на місцевому рівні.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи; соціальна інтеграція; соціальна політика, приймаюча громада; люди похилого віку.

ABSTRACT

Fedorian M-V.V. Social integration of internally displaced elderly people in host communities. Qualification thesis for the first (bachelor's) level of higher education in the speciality 231 Social Work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The qualification paper explores the theoretical and practical aspects of the social integration of internally displaced elderly persons. The study analyzes the conceptual framework, legal regulations, and domestic and international support practices. Based on the example of Chernivtsi, an empirical study was conducted to assess the integration experience of older IDPs. Key barriers are identified, and practical recommendations for improving local integration policies are proposed.

Keywords: internally displaced person; social policy, social integration; host community; elderly people.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____М.-В. В. Федорян

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	7
1.1. Внутрішньо переміщені особи в Україні: визначення, правове регулювання та особливості інтеграції	7
1.2. Сутність, напрями та нормативно-правові засади соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб	12
1.3. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб як стандартизована соціальна послуга: зміст, структура та етапи реалізації	21
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ	27
2.1. Проблеми та бар'єри соціальної інтеграції ВПО похилого віку у приймаючих громадах	27
2.2. Соціальні послуги та програми підтримки ВПО похилого віку: досвід України та зарубіжних країн	30
2.3. Досвід і проблеми соціальної інтеграції ВПО похилого віку: результати емпіричного дослідження	35
Висновки до другого розділу	40
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	49

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВПО - внутрішньо-переміщені особи

БФ - благодійний фонд

БО - благодійна організація

УВКБ ООН - Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ЦНАП - центр надання адміністративних послуг

ВСТУП

Соціальні наслідки збройного конфлікту в Україні, спричиненого повномасштабним вторгненням російської федерації у 2022 році, охопили всі сфери життя – від безпеки і правосуддя до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Однією з найгостріших проблем сучасної гуманітарної ситуації в Україні стало масове внутрішнє переміщення населення, що породило нові виклики у сфері державної політики, місцевого самоврядування та соціальної роботи. В умовах кризи особливо вразливими виявилися внутрішньо переміщені особи (ВПО) похилого віку, які одночасно стикаються з наслідками втрати домівки, соціального оточення та віковими фізичними й психологічними обмеженнями.

Люди літнього віку, які змушені були покинути рідні місця, часто опиняються у стані подвійної маргіналізації – як переселенці та як особи з підвищеним рівнем залежності від соціальної підтримки. Їхня інтеграція у нові приймаючі громади супроводжується низкою бар'єрів: труднощами з доступом до житла, медичних послуг, соціальної допомоги, відсутністю соціальних контактів, ізоляцією та депресивними станами. Водночас саме від якості політик соціальної інтеграції залежить не лише добробут цих осіб, а й рівень згуртованості й гуманності приймаючого суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних підходів до підтримки ВПО похилого віку, з урахуванням їхніх особливих потреб, прав і можливостей. Проблема набуває особливого значення на локальному рівні, де громади несуть основне навантаження у процесі прийому, розміщення й соціального включення переселенців. Саме тому вивчення практичного досвіду міста Чернівці, яке стало осередком прийому великої кількості ВПО, є надзвичайно важливим для формування ефективної, людиноцентричної політики соціальної інтеграції.

Об'єкт дослідження: соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб.

Предмет дослідження: соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб похилого віку в умовах приймаючих громад (на прикладі м. Чернівці).

Мета дослідження: комплексно проаналізувати теоретичні засади, нормативно-правове забезпечення, досвід і практичні аспекти соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку, зокрема в умовах приймаючих громад міста Чернівці, з метою розробки рекомендацій щодо удосконалення інтеграційної політики.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади, поняттєво-категоріальний апарат і нормативно-правове забезпечення соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку.

2. Визначити особливості становища ВПО похилого віку та бар'єри, що ускладнюють їхню інтеграцію в приймаючих громадах.

3. Узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід реалізації програм соціальної підтримки та інтеграції літніх ВПО.

4. Провести емпіричне дослідження досвіду інтеграції ВПО похилого віку у місті Чернівці та розробити практичні рекомендації щодо удосконалення інтеграційної політики.

Методи дослідження включали аналіз наукових джерел і нормативно-правових актів, контент-аналіз публічних комунікацій, порівняльний аналіз досвіду інших країн, а також якісне емпіричне опитування представників цільової групи у м. Чернівці.

Практична значущість роботи полягає в можливості використання отриманих результатів органами місцевого самоврядування, фахівцями соціальної сфери, громадськими організаціями для планування й реалізації програм інтеграції ВПО похилого віку. Теоретичні узагальнення можуть слугувати основою для подальших досліджень у сфері соціальної політики та геронтологічної соціальної роботи.

Основні положення кваліфікаційної роботи оприлюднені на щорічній науковій конференції студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича у доповіді «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб поважного віку в нову громаду».

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, два розділи (теоретичний та емпіричний), висновки, список використаних джерел та додатки. У першому розділі розкрито теоретичні основи соціальної інтеграції ВПО похилого віку, а також нормативно-правове забезпечення цього процесу. У другому розділі охарактеризовано практичні виклики, бар'єри, державні та міжнародні програми підтримки, а також представлено результати емпіричного дослідження в місті Чернівці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Внутрішньо переміщені особи в Україні: визначення, правове регулювання та особливості інтеграції

Поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) є ключовим у сучасному дискурсі прав людини, соціального захисту та державної політики у країнах, які зазнають збройних конфліктів, гуманітарних криз або природних катастроф. Масове явище внутрішньо переміщених осіб в Україні виникло після аварії на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 року. Перший законодавчий акт, що врегулював їх статус, був прийнятий у 1991 році - Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 1992 року «Про Порядок відселення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення» доповнила цей закон [1 с. 31].

До цих нормативно-правових актів питання переміщення регулювала Постанова Ради Міністрів УРСР від 14 грудня 1989 року «Про додаткові заходи щодо посилення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, яке проживає на території, що зазнала радіоактивного забруднення».

Аварія на ЧАЕС спричинила вимушене переміщення тисяч людей, які фактично набули статусу внутрішньо переміщених осіб, хоча офіційно їх так не називали. Ці люди потребували додаткового соціального захисту від держави в усіх сферах життя (житло, соціальне і медичне забезпечення, грошові виплати, працевлаштування) .

Згодом були ухвалені численні нормативно-правові акти, які визначали правовий статус цієї категорії осіб, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» . Згідно з цим Законом, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яку змусили залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, окупацію, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації [14].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового притулку», біженець – це особа, яка не є громадянином України і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами своєї країни та не може користуватися її захистом або не бажає це робити через такі побоювання [4].

Особливого значення поняття «внутрішньо переміщена особа» набуло після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року. У результаті військових дій, масованих обстрілів, окупації населених пунктів та руйнування критичної інфраструктури мільйони громадян України були змушені покинути свої домівки.

Повномасштабна війна не лише загострила існуючі виклики, а й кардинально трансформувала характер внутрішнього переміщення. На відміну від 2014 року, коли переміщення відбувалося переважно з територій Криму, Донецької та Луганської областей, після 2022 року воно охопило практично всі регіони країни – як місця виходу, так і місця прийому. Це ускладнило процес обліку, реєстрації, надання допомоги та інтеграції. В умовах надзвичайної ситуації держава була змушена оперативно змінювати законодавчу та адміністративну рамку реагування. Відбулося суттєве оновлення процедур обліку ВПО, спрощення доступу до соціальної допомоги, цифровізація сервісів через застосунок «Дія».

Крім того, з'явилися нові категорії уразливих ВПО: особи з інвалідністю, самотні літні люди, багатодітні родини, особи, які залишили домівки неодноразово через повторні обстріли чи евакуації. Урядові й місцеві органи влади зіткнулися з необхідністю створення тимчасових шелтерів, центрів розміщення, гарячих ліній психологічної підтримки, механізмів евакуації, у тому числі медичної. В умовах війни ВПО стали не лише бенефіціарами гуманітарної допомоги, а й рушієм громадської активності: тисячі з них долучилися до волонтерського руху, стали частиною місцевих адміністрацій, заснували громадські ініціативи на нових місцях проживання [3].

Значно зросла роль громад у прийомі та інтеграції ВПО, що посилювало значення децентралізованого підходу в управлінні гуманітарною кризою. У багатьох ОТГ було створено цільові програми підтримки ВПО, локальні бюджети були перерозподілені з урахуванням нових потреб, активно залучалися міжнародні донори. Таким чином, війна 2022 року актуалізувала потребу в інституціоналізації послуги з соціальної інтеграції – як постійної, а не тимчасової політики, спрямованої на забезпечення довготривалого включення ВПО у громади.

Ці обставини також засвідчили, що поняття ВПО перестало бути периферійною категорією соціальної політики, а стало одним із центральних індикаторів стійкості держави до внутрішніх криз. Саме ефективність захисту та інтеграції переміщених осіб дедалі більше розглядається як маркер соціальної справедливості, рівності доступу до послуг і зрілості інституцій.

Поняття «внутрішньо переміщена особа» було запозичено з міжнародного права у 2014 році. Варто розрізняти поняття «біженець» та «внутрішньо переміщена особа», які мають спільні риси, але відрізняються правовим і політичним статусом. Це важливо для формування міграційної політики та забезпечення належного статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні та Європі.

Порівнюючи правовий статус, умови перебування та обсяги гарантій, наданих «біженцям» і «внутрішньо переміщеним особам» (ВПО), можна

виокремити низку суттєвих відмінностей, які мають як юридичне, так і соціальне значення. Передусім, основною різницею між цими двома категоріями є характер переміщення та його географічні межі. Біженець – це особа, яка змушена була залишити межі своєї держави внаслідок переслідувань, збройного конфлікту або небезпеки для життя, і таким чином потребує міжнародного захисту.

На відміну від цього, внутрішньо переміщені особи залишаються на території своєї держави, проте змінюють місце проживання через обставини, що становлять небезпеку для життя або порушують нормальні умови існування. Це можуть бути збройні конфлікти, акти насильства, масові порушення прав людини, тимчасова окупація територій або стихійні лиха. Таким чином, хоча ВПО не перетинають міжнародних кордонів, вони перебувають у стані аналогічної уразливості, як і біженці, однак не підпадають під захист міжнародного гуманітарного права в тому ж обсязі.

Ще однією важливою відмінністю є механізми захисту. Біженці отримують міжнародний захист від приймаючих держав або через УВКБ ООН (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців), зокрема – тимчасовий притулок, статус біженця або додатковий захист, включаючи соціальні пільги, житло, освіту та право на працевлаштування. У випадку з ВПО відповідальність за гарантії захисту покладається переважно на державу громадянства. Це створює складну дилему: у ситуаціях, коли держава є стороною конфлікту або не здатна ефективно діяти на всій своїй території, реалізація прав ВПО суттєво ускладнюється [21].

Соціальний контекст також має свої особливості. Біженці, перебуваючи за кордоном, зазнають проблем інтеграції у нове середовище, міжкультурної адаптації, бар'єрів у спілкуванні та дискримінації. У рамках соціокультурного підходу поняття “адаптація” по відношенню до вимушених мігрантів означає процес, який триває протягом короткого періоду після переміщення в нове місце і пов'язаний з необхідністю пережити стрес від зміни місця проживання та забезпечити (пристосувати) свій спосіб життя до нових умов [19, с.61].

Водночас ВПО, хоч і залишаються у знайомому соціокультурному просторі, часто стикаються з ворожістю, недовірою з боку місцевого населення, стигматизацією та конкуренцією за ресурси. Обидві категорії потребують комплексного підходу до інтеграції, проте стратегії цієї інтеграції суттєво відрізняються залежно від контексту та специфіки середовища перебування.

У контексті гуманітарної політики, як біженці, так і ВПО перебувають у центрі уваги багатьох міжнародних і національних програм. Однак саме ВПО залишаються менш помітною категорією, оскільки їхній статус не викликає такого міжнародного резонансу, як переміщення за кордон. Це вимагає більшої активності на рівні державного управління, місцевих громад та громадянського суспільства щодо забезпечення реальної, а не лише формальної інтеграції таких осіб у нові соціальні простори.

Відповідно до міжнародного права, основним документом, що регулює статус внутрішньо переміщених осіб, є керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. Вони визначають внутрішньо переміщених осіб як тих, хто був змушений покинути свої домівки внаслідок конфлікту, насильства, порушень прав людини або катастроф, але не перетнув міжнародно визнаного державного кордону. В українському законодавстві вони можуть бути громадянами або групами осіб, тоді як у міжнародному праві важливим критерієм є неперетинання державного кордону [4, с. 90].

У юридичній науці також існує термін «вимушений переселенець». Проте спроби звужити поняття «внутрішньо переміщена особа» тільки до громадян України є недоцільними, оскільки чинне законодавче визначення найбільш узгоджується з міжнародною термінологією.

Термін «евакуація» означає примусове переміщення цивільного населення, підприємств, майна та інших цінностей з місцевості у разі збройної агресії, терористичного акту, стихійного лиха або інших надзвичайних ситуацій. Це викликає питання щодо статусу евакуйованих осіб у порівнянні з внутрішньо переміщеними особами, яке потребує законодавчого врегулювання [8, с. 13-14].

Зараз у законодавстві України існує неузгодженість термінології, наприклад, «переселенець» та «внутрішньо переміщена особа», що вимагає усунення для забезпечення чіткого правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішнє переміщення є не лише фізичним переміщенням у просторі, але й комплексним викликом, що охоплює емоційні, соціальні, економічні та правові аспекти. ВПО, як правило, втрачають не лише домівку, але й соціальні зв'язки, стабільність, можливість реалізовувати свої права на освіту, працю, медичне обслуговування. У цьому контексті постає необхідність у створенні ефективного механізму інтеграції таких осіб у нові соціальні умови.

З огляду на складність та глибину проблематики внутрішнього переміщення, інтеграційна політика повинна мати системний, поетапний і чутливий до контексту характер. Особливої уваги потребує розгляд питання соціальної інтеграції уразливих категорій ВПО, зокрема людей похилого віку, людей з інвалідністю, самотніх батьків, дітей та молоді. Саме такі групи стикаються з найвищим ризиком маргіналізації та соціальної ізоляції в умовах переміщення.

Таким чином, інтеграція ВПО - це стратегічний напрям державної політики та гуманітарної підтримки, який потребує поєднання ресурсів різних секторів: публічного, громадського, міжнародного. Забезпечення ефективної інтеграції – це не лише соціальна відповідальність, але й умова національної єдності, стійкості та сталого розвитку суспільства.

1.2. Сутність, напрями та нормативно-правові засади соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб

Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – це процес включення ВПО у соціальні, економічні, політичні та культурні структури

приймаючих громад. Цей процес забезпечує їм рівні можливості для активної участі у всіх аспектах життя, незважаючи на їхній статус переселенців [16, с.65-70].

У сучасних умовах інтеграція ВПО передбачає не лише відновлення базових прав, таких як доступ до житла чи соціальних послуг, але й створення можливостей для самореалізації, участі в громадському житті, розвитку власного потенціалу. Напрями соціальної інтеграції можуть відрізнятися залежно від регіонального контексту, вікових, гендерних і соціально-економічних характеристик ВПО, однак існують ключові спільні орієнтири, що є універсальними для будь-якої стратегії включення.

Основні аспекти соціальної інтеграції ВПО включають (рис.1.1):

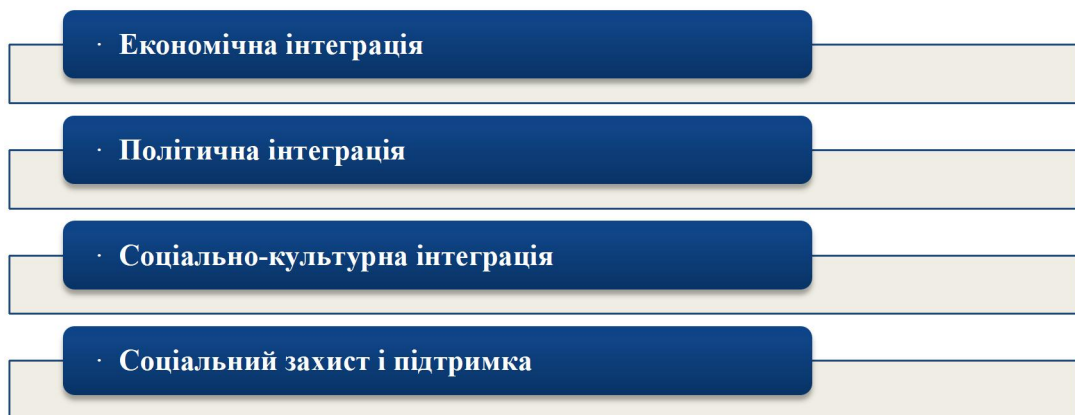

Рис.1.1. Основні аспекти соціальної інтеграції ВПО

Економічна інтеграція є одним із базових елементів успішної адаптації ВПО. Працевлаштування, фінансова незалежність та економічна мобільність – це не лише основа матеріального добробуту, але й засіб підвищення гідності, впевненості у завтрашньому дні та включеності у життя нової громади. Економічна інтеграція включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення доступу ВПО до ринку праці, створення рівних умов для працевлаштування, підтримку підприємницької активності, а також організацію професійного навчання, перекваліфікації та менторської підтримки [17].

На практиці економічна інтеграція потребує усунення адміністративних, інформаційних та психологічних бар'єрів. Серед основних проблем – втрата

документів, відсутність прописки, розрив професійних контактів, брак адаптації до нового ринку праці. Саме тому багато українських та міжнародних організацій запровадили проекти з професійної орієнтації, видачі мікрогрантів для ВПО-підприємців, створення інкубаторів малого бізнесу. Наприклад, програми ПРООН, UNHCR, IOM активно підтримують підприємницькі ініціативи серед переміщених осіб, зокрема жінок та осіб з інвалідністю, надаючи не лише фінансову допомогу, а й юридичний супровід, доступ до навчання та мережі контактів.

Не менш важливою є інтеграція ВПО до місцевих ринків праці. Багато громад розробляють стратегії локального працевлаштування, проводять ярмарки вакансій, співпрацюють з центрами зайнятості та бізнесом. Успішна економічна інтеграція залежить і від здатності держави створити політику стимулювання роботодавців до працевлаштування ВПО, запроваджувати податкові пільги, компенсації за стажування, гранти на адаптацію робочих місць.

Політична інтеграція ВПО є важливою складовою демократичного суспільства, яке визнає рівність усіх громадян незалежно від місця проживання. Після вимушеного переміщення внутрішньо переміщені особи не повинні втрачати доступ до своїх політичних прав, включаючи право голосу, участь у виборах, можливість впливати на прийняття рішень на місцевому та національному рівнях.

Законодавство України передбачає низку механізмів реалізації політичних прав ВПО. Зокрема, вони мають право голосувати за місцем фактичного проживання після реєстрації в Державному реєстрі виборців. Важливим здобутком стало внесення змін до Виборчого кодексу, які дозволили ВПО подавати заяви про зміну виборчої адреси. Проте на практиці ці механізми потребують подальшого вдосконалення: спрощення процедур, цифровізації реєстрації, інформаційної кампанії для підвищення обізнаності [5].

Окрім формальної участі у виборах, політична інтеграція також передбачає можливість ВПО бути обраними до органів влади, долучатися до

громадських рад, ініціативних груп, правозахисних проєктів. В окремих громадах внутрішньо переміщені особи стали активними учасниками формування місцевих політик, працюючи в муніципалітетах, координаційних радах з питань гуманітарної допомоги, волонтерських мережах. Це сприяє не лише демократизації суспільства, але й подоланню відчуження, формуванню почуття приналежності до громади.

Соціально-культурна інтеграція є ключовим чинником формування згуртованих громад, здатних ефективно реагувати на виклики переміщення населення. Вона включає процеси подолання культурного бар'єру, розвиток міжособистісних зв'язків, взаємодію між ВПО та місцевими мешканцями, залучення переміщених осіб до громадського та культурного життя.

У цьому напрямі особливо важливою є роль культурних центрів, бібліотек, шкіл мистецтв, громадських просторів, які можуть слугувати «мостами» між старими та новими членами громади. Організація спільних заходів, як-от майстер-класи, свята, виставки, тематичні клуби, відіграє вагомую роль у побудові довіри, зменшенні соціального напруження та протидії стереотипам. Заходи такого типу не лише сприяють знайомству, а й зміцнюють міжкультурну компетентність, розширюють уявлення про інші соціальні групи.

Для дітей та молоді важливим механізмом соціально-культурної інтеграції є участь у шкільному, позашкільному та спортивному житті. Програми інклюзивної освіти, спільні літні табори, молодіжні ради сприяють адаптації, відчуттю безпеки та приналежності. Соціокультурна інтеграція також вимагає роботи з місцевим населенням – через інформаційні кампанії, семінари, підтримку проєктів, що просувають цінності толерантності, соціальної згуртованості та солідарності.

Фундаментом інтеграції є забезпечення доступу ВПО до базових соціальних благ – житла, медицини, освіти, соціальних виплат та адміністративних послуг. Саме соціальна підтримка є першим і найнеобхіднішим етапом на шляху адаптації, адже без забезпечення базових потреб людина не здатна повноцінно інтегруватися в нове середовище [11].

В Україні діє низка державних програм, що гарантують щомісячну допомогу ВПО, а також механізми отримання компенсацій за оренду житла, субсидій, соціального супроводу. Через портал «Дія» було спрощено доступ до частини послуг, проте у віддалених громадах або серед літніх ВПО доступність послуг усе ще є проблемою. Низка міжнародних організацій реалізують проекти підтримки вразливих категорій ВПО, забезпечуючи ліки, продукти, предмети гігієни, соціальний супровід, а також мобільні бригади допомоги.

У сфері охорони здоров'я важливо гарантувати ВПО рівний доступ до медичних послуг – від реєстрації у лікаря до безкоштовного лікування хронічних захворювань. Програми «Доступні ліки», «Психосоціальна підтримка», консультаційні телефони для людей у кризі стали частиною адаптивної системи охорони здоров'я для переміщених осіб.

Освіта також є одним із ключових елементів соціального захисту. Школи повинні бути відкритими, готовими до інклюзивного середовища, урахування індивідуальних потреб дітей, які пережили травму. Доступ до онлайн-освіти, мовної підтримки, психологічної допомоги – все це формує умови для успішної інтеграції дитини до нової школи.

Соціальна інтеграція ВПО є критично важливою для стабільності та розвитку як самих переміщених осіб, так і приймаючих громад. Вона сприяє зниженню соціальної напруженості, запобігає дискримінації, створює умови для рівноправного співіснування та забезпечує сталий розвиток суспільства [20, с. 225-227].

Одним із ключових інструментів соціальної адаптації ВПО є психологічна підтримка. Вона включає індивідуальні консультації з психологом, групові заняття з підтримки та терапії, а також співпрацю з громадськими організаціями та волонтерами.

Іншим важливим інструментом є професійна підготовка та перекваліфікація. Це охоплює навчання новим професійним навичкам та практичні тренінги, що допоможуть ВПО знайти роботу та успішно інтегруватися в нове середовище.

Також важливим аспектом є доступ до соціальних послуг і підтримки, таких як медична допомога, фінансова підтримка, житло та харчування. Для успішної адаптації переселенців необхідно забезпечити їм належні умови життя та доступ до необхідних ресурсів.

Важливим інструментом адаптації є впровадження політик і програм, які сприяють соціальній інтеграції ВПО та враховують потреби як переселенців, так і вразливих категорій місцевого населення. Ці програми можуть включати відповідні законодавчі зміни, створення спеціальних заходів підтримки, забезпечення доступу до освіти та інших важливих послуг

Інклюзивна соціальна політика повинна охоплювати всі вказані напрями в єдиному стратегічному комплексі, із врахуванням гендерної чутливості, індивідуальних потреб та специфіки регіонів. Успішна інтеграція передбачає постійну взаємодію держави, громадянського суспільства, міжнародних партнерів і самих ВПО. Лише системна, цілісна та чуйна до контексту інтеграційна стратегія здатна забезпечити сталий розвиток українського суспільства в умовах внутрішнього переміщення.

Наведемо фактори, що впливають на соціальну інтеграцію.

Доступ до робочих місць і можливість працевлаштування є критичними для соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Наявність роботи не тільки забезпечує фінансову стабільність, але й сприяє самоповазі та почуттю приналежності до нової спільноти. Програми професійної підготовки та перекваліфікації, що враховують специфічні потреби та навички ВПО, можуть значно підвищити їхні шанси на успішне працевлаштування. Також важливим є створення сприятливого бізнес-середовища, яке дозволяє ВПО започатковувати власні підприємства [19].

Державна та міжнародна фінансова допомога і програми підтримки відіграють важливу роль у забезпеченні базових потреб ВПО та сприянні їхній адаптації. Це можуть бути грошові виплати, субсидії на житло, підтримка у вигляді продуктових наборів або інших необхідних ресурсів. Міжнародні

організації та донори також надають фінансову допомогу через різні проекти та програми, спрямовані на підтримку ВПО [10].

Доступ до якісного і безпечного житла є фундаментальним аспектом для соціальної інтеграції ВПО. Забезпечення житлом має бути пріоритетом для уряду та міжнародних організацій. Це може включати будівництво нових житлових комплексів, реконструкцію існуючих будівель, надання орендних субсидій або довгострокових кредитів на придбання житла. Важливо також забезпечити ВПО правову допомогу у вирішенні питань, пов'язаних з житловими правами [9].

Підтримка з боку сім'ї, друзів, місцевих громад та громадських організацій є ключовим елементом успішної інтеграції. Соціальні зв'язки допомагають ВПО відчувати себе частиною нової спільноти, отримати необхідну підтримку та поради. Громадські організації та волонтери часто відіграють важливу роль у налагодженні цих зв'язків, організовуючи соціальні заходи, групи підтримки та інші активності.

Доступ до медичних і психологічних послуг є необхідним для забезпечення фізичного та психічного здоров'я ВПО. Це включає первинну медичну допомогу, спеціалізоване лікування, доступ до ліків та вакцин. Психологічна підтримка, яка може включати індивідуальні консультації, групові сеанси терапії та програми реабілітації, допомагає ВПО справлятися з травматичним досвідом, пов'язаним з переселенням, та сприяє їхній емоційній стабільності [7].

Здатність ВПО адаптуватися до нової культури та одночасно зберігати власну культурну ідентичність є важливим аспектом соціальної інтеграції. Це може включати участь у місцевих культурних заходах, вивчення нових традицій та звичаїв, а також популяризацію своєї культури через спільноти і громадські організації. Забезпечення мультикультурного середовища, де поважаються та підтримуються різні культурні традиції, сприяє гармонійному співіснуванню різних груп населення.

Доступ до якісної освіти для дітей та дорослих є критичним для їхньої культурної та соціальної інтеграції. Освіта допомагає дітям ВПО швидше адаптуватися до нового середовища, вивчати мову та культуру приймаючої спільноти. Для дорослих освітні програми, курси з підвищення кваліфікації та професійного розвитку сприяють їхній інтеграції на ринку праці та у суспільстві загалом. Особлива увага повинна приділятися створенню інклюзивних освітніх середовищ, де враховуються потреби всіх учнів.

Наявність законів і політик, що підтримують права та інтереси ВПО, є фундаментальним для їхнього захисту та інтеграції. Законодавчі акти повинні забезпечувати рівний доступ ВПО до соціальних послуг, освіти, медицини та ринку праці. Важливо, щоб уряд і міжнародні організації розробляли та впроваджували політики, які сприяють інтеграції ВПО і захищають їх від дискримінації та експлуатації [6, с. 52].

Можливість ВПО брати участь у політичному житті та процесах прийняття рішень є ключовим аспектом їхньої інтеграції. Це може включати участь у виборах, громадських обговореннях, місцевих радах та інших формах громадянської активності. Залучення ВПО до процесів прийняття рішень сприяє їхньому відчуттю приналежності до нової спільноти і допомагає враховувати їхні потреби в державній політиці.

Емоційне та психологічне здоров'я ВПО є важливим для їхньої адаптації та інтеграції. Пережиті травми, пов'язані з переселенням, можуть мати довготривалий вплив на психологічний стан. Тому доступ до психологічної допомоги, включаючи індивідуальні та групові консультації, терапію та підтримку, є необхідним для забезпечення емоційного благополуччя ВПО.

Доступ до груп підтримки, психологічних консультацій та терапії допомагає ВПО адаптуватися до нових умов життя. Спеціальні програми, спрямовані на надання психологічної допомоги та підтримки, сприяють подоланню стресу, тривоги та інших психологічних проблем, що виникають внаслідок вимушеного переселення [6, с. 54].

Доступність і якість транспортних послуг є важливими для інтеграції ВПО. Зручний і доступний транспорт дозволяє ВПО дістатися до місць роботи, навчання, медичних закладів та соціальних установ. Це також сприяє їхньому залученню до громадського життя та підтримці соціальних зв'язків.

Наявність основних комунальних послуг, таких як вода, електрика, каналізація та інтернет, є необхідною умовою для забезпечення гідного рівня життя ВПО. Безперебійне постачання комунальних послуг створює комфортні умови проживання та сприяє адаптації ВПО до нових умов. Інтернет-зв'язок, зокрема, є важливим для доступу до інформації, освіти та спілкування з рідними.

У цьому контексті варто зазначити, що в Україні вже впроваджуються конкретні інституційні механізми, які трансформують соціальну інтеграцію у надану послугу з чітким алгоритмом дій та фокусом на вразливі категорії населення.

У рамках реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, Міністерство соціальної політики активно впроваджує послугу соціальної адаптації, спрямовану на підтримку вразливих груп населення, зокрема людей похилого віку, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За даними департаменту, станом на 1 лютого 2024 року на Буковині офіційно зареєстровано 80 438 переселенців. Майже 12 тисяч з них – пенсійного віку [18]. У 2023 році за ініціативи Мінсоцполітики та за підтримки Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН) було розпочато пілотний проєкт, який охопив 10 територіальних громад. У 2024 році проєкт розширили на 26 громад у Дніпропетровській, Полтавській, Миколаївській, Харківській, Сумській, Чернігівській і Чернівецькій областях. У цих громадах створено простори соціальної адаптації, переважно на базі територіальних центрів соціального обслуговування. Місцеві фахівці пройшли навчання для якісного надання послуг соціальної адаптації, які включають аналіз життєвої ситуації, психологічну допомогу, навчання соціальних навичок, зміцнення родинних зв'язків та сприяння зайнятості. За

результатами пілотного проєкту Мінсоцполітики розробило зміни до державного стандарту послуги соціальної адаптації та відповідні методичні рекомендації, які планується поширити в усіх територіальних громадах України. Крім того, у деяких громадах було змінено структуру місцевого виконавчого органу, утворено надавача соціальних послуг або збільшено чисельність його штату, а також переглянуто програми соціально-економічного розвитку в частині інвестицій у розвиток соціальних послуг. Ці заходи сприяють створенню якісного, зручного та комфортного сервісу для мешканців громад, які долучилися до пілотного проєкту [12].

1.3. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб як стандартизована соціальна послуга: зміст, структура та етапи реалізації

Упродовж останніх років концепція соціальної інтеграції почала розглядатися не лише як абстрактний або політичний процес, а й як конкретна соціальна послуга, що може бути структуровано, стандартизовано й надано відповідно до потреб цільової групи – у нашому випадку, внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Соціальна інтеграція як послуга – це цілісна система заходів, які спрямовані на забезпечення сталого включення ВПО в економічне, соціальне, культурне та громадське життя нової громади. Вона не обмежується наданням одноразової допомоги чи базових сервісів. Йдеться про поетапну підтримку з урахуванням життєвого циклу, індивідуальної вразливості та соціального статусу особи.

Послуга соціальної інтеграції фактично реалізується у формі послуги соціальної адаптації, що нормативно закріплена у Державному стандарті, затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України № 760 від 07.08.2013 [Наказ Мінсоцполітики № 760, 2013]. Відповідно до цього документа, послуга спрямована на сприяння відновленню соціальних функцій

особи, її включенню до активного життя в громаді та формуванню необхідних соціальних навичок. Процес надання включає оцінку індивідуальних потреб, розробку плану допомоги, психологічний супровід, навчальні заходи, допомогу у встановленні соціальних зв'язків тощо [13].

Згідно з цим стандартом, послуга соціальної адаптації передбачає не лише реагування на конкретні труднощі, з якими стикається людина, а й формування комплексу соціальних навичок, необхідних для самостійного функціонування в нових життєвих обставинах. Послуга може надаватися як у формі індивідуального супроводу, так і через групові заходи, семінари, тренінги, консультування, спрямовані на розвиток життєвих компетенцій – від управління особистими фінансами до побудови соціальних зв'язків та подолання стресу.

Особливістю стандарту є акцент на поетапність і доказовість впливу. У процесі надання послуги соціальний працівник або надавач послуги (рис.1.2.):

Рис.1.2. Надання послуги соціальним працівником

У процесі надання послуги соціальної адаптації ключову роль відіграє послідовна реалізація чітко визначених етапів, які забезпечують індивідуальний, гнучкий та ефективний підхід до кожного отримувача допомоги. Цей алгоритм охоплює глибоке вивчення обставин людини, формування конкретного плану дій та подальший моніторинг результатів. Саме такий системний підхід дозволяє не лише тимчасово покращити умови життя особи, а й закласти фундамент для її довготривалої соціальної інтеграції в новому середовищі.

Першим і принципово важливим етапом є аналіз життєвої ситуації конкретної особи чи родини. Цей етап передбачає збір всебічної інформації щодо умов проживання, наявності чи відсутності житла, рівня доходів, доступу до медичних послуг, освітнього рівня, правового статусу, соціальних зв'язків, психологічного стану, рівня адаптації до нового середовища. Також враховується попередній досвід переселення, кількість евакуацій, наявність травматичних подій (втрата рідних, майна, роботи).

На основі зібраної інформації здійснюється ідентифікація конкретних сфер життєвих труднощів, з якими стикається особа. Це можуть бути [11]:

- проблеми з житлом – відсутність постійного місця проживання, життя в аварійному або тимчасовому житлі, труднощі з орендою, ризик бездомності;
- проблеми зі здоров'ям – наявність хронічних або психосоматичних захворювань, відсутність доступу до лікаря, невирішені питання медичного обслуговування;
- порушення або втрата соціальних зв'язків – ізоляція, відчуження, розрив родинних і дружніх контактів, низький рівень участі в житті громади;
- правові ускладнення – відсутність документів, проблеми з реєстрацією, труднощі з оформленням виплат чи прав на майно;
- фінансові труднощі – втрата роботи, відсутність доходу, борги, критична нестача коштів на базові потреби.

У разі потреби додаються інші сфери – освіта, догляд за дітьми, гендерне насильство, інвалідність, психоемоційний стан. Важливо розуміти, що ці проблеми часто пов'язані між собою – наприклад, відсутність житла

призводить до погіршення здоров'я і ускладнює пошук роботи. Тому соціальний працівник має визначити пріоритети втручання, з яких варто почати, та сформулювати ключові завдання, на вирішення яких буде орієнтована подальша

Наступним етапом є розробка індивідуального плану інтеграції або соціальної адаптації, що містить персоналізований алгоритм дій, спрямований на подолання виявлених труднощів. Такий план включає:

- перелік необхідних послуг (соціальних, психологічних, медичних, освітніх);
- очікувані результати (зміна статусу, отримання житла, працевлаштування тощо);
- відповідальних за реалізацію осіб або установ (соціальний працівник, заклад охорони здоров'я, ЦНАП, волонтери);
- конкретні строки та етапи реалізації;
- ресурси, які будуть використані (громадські, державні, міжнародні).

Головним принципом є спільне планування: клієнт виступає не пасивним отримувачем допомоги, а активним учасником процесу. План обговорюється, узгоджується і підписується обома сторонами. За необхідності план переглядається, якщо змінюються життєві обставини або з'являються нові потреби [13].

Індивідуальний план є основою для ефективного супроводу, оскільки дозволяє діяти цілеспрямовано, уникаючи дублювання зусиль чи втрати часу на несуттєві дії.

Завершальним, але не менш важливим етапом є оцінка досягнутих результатів, яка проводиться наприкінці періоду супроводу. Метою є визначити:

- чи були досягнуті поставлені цілі;
- наскільки покращилася життєва ситуація особи;
- які сфери ще потребують підтримки;
- які нові виклики виникли у процесі адаптації.

Оцінка проводиться шляхом повторної бесіди, аналізу документів, іноді – через фокус-групи, анкети, або за участі незалежного експерта. У деяких громадах використовуються індикатори ефективності, наприклад: кількість ВПО, які влаштувалися на роботу, отримали документи, були зареєстровані у лікаря, забезпечили себе житлом.

За результатами оцінки соціальний працівник складає звіт, який може стати підставою для:

- завершення кейсу (якщо потреби вирішені);
- продовження супроводу (якщо є незавершені завдання);
- направлення до інших установ або сервісів.

Цей підхід повністю відповідає сучасним принципам соціальної інтеграції, де особа розглядається не лише як отримувач допомоги, а як активний суб'єкт, що поступово відновлює здатність до автономного життя у громаді. Така структура послуги дозволяє адаптувати її до потреб різних категорій, включаючи внутрішньо переміщених осіб, які втратили соціальні зв'язки, житло, стабільне середовище та потребують комплексної підтримки.

Актуальність цього стандарту зросла особливо після 2022 року, коли кількість ВПО в Україні різко збільшилась у зв'язку з повномасштабним вторгненням. Багато територіальних громад почали застосовувати модель соціальної адаптації як базову форму інтеграційної політики. У поєднанні з пілотними ініціативами, що реалізуються Мінсоцполітики спільно з ПРООН, цей нормативний акт закладає основу для масштабування послуги інтеграції в усіх громадах країни [15].

Таким чином, соціальна інтеграція як окрема послуга в Україні отримує не лише концептуальне, але й практико-правове втілення. Вона базується на чітко визначених етапах, охоплює ключові сфери життя людини та орієнтована на результат – відновлення здатності особи самостійно функціонувати в новому соціальному середовищі.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було здійснено ґрунтовний аналіз ключових теоретичних підходів і нормативно-правових засад, що регламентують соціальну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, зокрема людей похилого віку. Розглянуто поняттєво-категоріальний апарат, міжнародні та національні документи, а також концептуальні підходи до розуміння інтеграції як складного багатовимірного процесу.

З'ясовано, що внутрішньо переміщені особи похилого віку є специфічною соціальною групою, для якої характерна підвищена уразливість, залежність від соціальних сервісів, високий ризик ізоляції та погіршення фізичного і психологічного стану. Водночас, саме ця категорія потребує персоніфікованого підходу до інтеграції з урахуванням вікових, медичних, правових і соціальних обставин.

У роботі обґрунтовано, що соціальна інтеграція розглядається не лише як адаптація до нового соціального середовища, а як цілісна соціальна послуга, що має нормативне регулювання (державні стандарти, алгоритми дій, міжвідомча взаємодія). Особливого значення набуває послуга соціальної адаптації, яка передбачає індивідуальне планування, оцінку потреб, супровід і моніторинг змін у життєвій ситуації особи.

Визначено основні напрями соціальної інтеграції: економічна (доступ до праці), соціальна (житло, охорона здоров'я, освіта), культурна (участь у суспільному житті), політична (право голосу, участь у прийнятті рішень) та психологічна (емоційна підтримка, подолання травматичного досвіду).

Отже, матеріали, викладені в першому розділі, розглядаємо в якості теоретичного підґрунтя для розуміння інтеграції ВПО похилого віку як процесу, що потребує системного, чутливого до віку та обставин підходу, на основі міжвідомчої співпраці, інституційної підтримки та гуманітарної відповідальності держави й громад.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Проблеми та бар'єри соціальної інтеграції ВПО похилого віку у приймаючих громадах

За даними Міністерства соціальної політики України та міжнародних гуманітарних організацій, частка осіб похилого віку серед зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) залишається значною. Зокрема, за результатами оцінок Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), станом на кінець 2023 року близько 25-30% усіх офіційно зареєстрованих ВПО становили люди віком понад 60 років, що обумовлено як демографічною структурою населення України, так і високим рівнем вразливості цієї вікової групи під час вимушеної евакуації.

Актуальні статистичні дані підтверджують цю тенденцію: станом на червень 2025 року серед внутрішньо переміщених осіб найбільше людей саме у віковій категорії від 61 до 70 років – понад 723 тисячі осіб. Загалом доросле населення становить 80,8% від загальної кількості ВПО, при цьому частка людей віком від 61 до 70 років складає 15,7%, що є найбільшою віковою групою серед усіх переселенців. На додаток, значну частину становлять також особи у віці 31-40 років (13,8%) та 41-50 років (12,7%). Отже, хоча переважна більшість ВПО – це доросле населення працездатного віку, значна їхня частина – це саме люди похилого віку, які мають особливі потреби та стикаються зі специфічними викликами інтеграції.

Літні переселенці вимушені долати низку проблем і бар'єрів, що ускладнюють їхнє включення у соціальне, економічне й культурне життя приймаючих громад. Насамперед це проблеми зі станом здоров'я та обмежені

фізичні можливості. Однією з основних проблем є обмежені фізичні можливості та стан здоров'я. Значна частина ВПО похилого віку мають хронічні захворювання, потребують постійного медичного супроводу та спеціалізованого догляду. Однак у багатьох приймаючих громадах відсутня належна інфраструктура або медичні послуги, пристосовані до потреб літніх переселенців. Це знижує їхню здатність самотійно пересуватися, відвідувати соціальні служби чи брати участь у громадських заходах.

Другим важливим бар'єром є економічна залежність та низький рівень доходів. Більшість осіб похилого віку серед ВПО живуть на мінімальну пенсію, яка часто не покриває витрат на оренду житла, комунальні послуги та ліки. Відсутність додаткового заробітку робить їх особливо вразливими до бідності та фінансової нестабільності.

Нерідко літні переселенці стикаються і з проблемами соціальної ізоляції. Через втрату рідного середовища, звичних соціальних контактів та слабкі нові зв'язки у громаді вони часто відчують самотність, невпевненість і тривогу. Обмежені цифрові навички ще більше ускладнюють доступ до інформації про доступні сервіси чи участь у програмах підтримки.

Додатковим бар'єром є правові та адміністративні труднощі, пов'язані з оформленням документів, субсидій, компенсацій або прав на житло. Для людей похилого віку такі процедури нерідко стають складними через низький рівень обізнаності або фізичну неспроможність відвідувати держустанови без сторонньої допомоги.

Ще одним викликом є психоемоційні наслідки вимушеного переміщення: стрес, депресія, відчуття втрати сенсу життя або неприйняття нового середовища. Це ускладнює залучення до активного соціального життя навіть за умови наявності відповідних програм інтеграції.

Важливо зазначити, що всі ці проблеми взаємопов'язані. Наприклад, фінансові труднощі можуть поглиблювати проблеми зі здоров'ям і обмежувати доступ до якісної медичної допомоги. Відсутність соціальної підтримки та замкненість вдома можуть негативно впливати на психічний стан літньої

людини, що, своєю чергою, знижує її мотивацію до участі у програмах соціальної інтеграції.

Таким чином, ефективна інтеграція ВПО похилого віку вимагає комплексного підходу, який враховує їхні особливі потреби, забезпечує доступ до якісних медичних послуг, фінансової допомоги, правової підтримки та створює умови для соціальної активності та відновлення соціальних зв'язків у новому середовищі.

У процесі дослідження нами було проаналізовано низку відкритих джерел, зокрема публікації на тематичних сайтах (таких як Громадське, ZMINA, Соціальна інформаційна платформа, офіційні сторінки ООН Жінки в Україні, HelpAge International, Ресурсний центр для ВПО), а також дописи у форумних спільнотах та соціальних мережах Facebook, де переселенці й фахівці соціальної роботи діляться реальними історіями. На основі зібраного матеріалу було підібрано репрезентативні кейси.

Практичний досвід роботи фахівців соціальної роботи та результати спостережень під час реалізації програм підтримки у приймаючих громадах підтверджують багатовимірність цих проблем через реальні життєві історії внутрішньо переміщених осіб похилого віку. Так, чимало літніх переселенців втратили власне житло і вимушені орендувати кімнати або квартири за високими цінами, маючи при цьому лише мінімальну пенсію. Наприклад, одна з респонденток дослідження – жінка похилого віку, яка переїхала з Луганщини, змушена витрачати майже всю пенсію на оренду і комунальні послуги, через що часто обмежує себе у придбанні необхідних ліків та продуктів.

Інша поширена ситуація – це відчуття соціальної ізоляції та емоційного виснаження. Після переїзду до нової громади багато людей похилого віку втрачають зв'язки зі старим оточенням і не завжди можуть швидко інтегруватися у нове середовище. Так, чоловік віком 68 років, який переїхав з Херсонщини до Київщини, через погіршення здоров'я і відсутність знайомих більшість часу проводить удома і поступово втрачає мотивацію до активного спілкування.

Не менш гострою залишається проблема доступності медичних послуг. Особи похилого віку часто стикаються з тим, що після переселення їм потрібно налагоджувати контакти з новими лікарями, оформлювати декларації, шукати дешеві або пільгові ліки. Для багатьох це стає додатковим стресом і може спричинити ускладнення хронічних захворювань. Наприклад, жінка 75 років, яка переїхала з Донецчини до Дніпра, протягом кількох місяців чекала на реєстрацію у місцевій лікарні, що негативно вплинуло на її стан здоров'я.

Окрім цього, чимало літніх переселенців потребують допомоги у вирішенні правових питань. Такі завдання, як оформлення компенсацій за зруйноване житло чи отримання пільг, часто виявляються для людей похилого віку надто складними без фахового супроводу. Через брак цифрових навичок вони не можуть скористатися електронними сервісами і вимушені звертатися до волонтерів або соціальних працівників за допомогою у заповненні заяв і документів.

Таким чином, наведені приклади з реального життя наочно демонструють, що проблеми соціальної інтеграції ВПО похилого віку у приймаючих громадах мають як об'єктивні, так і суб'єктивні причини, що взаємопов'язані між собою. Це підтверджує необхідність комплексного підходу та адресної підтримки для забезпечення їхнього гідного життя та активної участі у житті громади.

2.2. Соціальні послуги та програми підтримки ВПО похилого віку

Внутрішньо переміщені особи похилого віку (ВПО) є однією з найбільш уразливих категорій населення, особливо в умовах збройного конфлікту, коли доступ до життєво необхідних ресурсів та послуг значно ускладнений. В Україні підтримка цієї групи базується на кількох нормативно-правових рівнях, що забезпечують правові гарантії, механізми реалізації та джерела фінансування соціальних послуг.

Базову нормативну основу становить Закон України «Про соціальні послуги» (2019, № 2671-VIII), який визначає види соціальних послуг, категорії осіб, які мають право на їх отримання, механізми надання та фінансування. Відповідно до цього закону, особи похилого віку та ВПО визнаються як такі, що перебувають у складних життєвих обставинах, а отже, мають право на безоплатні соціальні послуги. Крім того, правові підстави для соціального захисту осіб похилого віку містить також Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» (1994).

У післявоєнний період та в умовах воєнного стану система соціального захисту була доповнена цілою низкою підзаконних актів, що адаптують механізми надання допомоги до кризового контексту. Наприклад, Постанова КМУ № 560 від 07.05.2022 і № 294 від 16.03.2022 запровадили процедуру надання екстрених соціальних послуг, включаючи догляд вдома, паліативний догляд, підтримане проживання для ВПО похилого віку. Особливо важливою є Постанова КМУ № 888 від 06.08.2024, яка започаткувала експериментальний проєкт щодо інтегрованої підтримки людей з інвалідністю та літніх ВПО. Він передбачає, зокрема, стаціонарний догляд, підтримане проживання, соціальний супровід і забезпечення засобами реабілітації – з урахуванням принципу «гроші ходять за людиною».

Додатково, Постанова КМУ № 859 від 23.09.2020 регулює виплату компенсацій фізичним особам, які здійснюють догляд за людьми похилого віку (віком 80+), зокрема серед ВПО. Соціальні послуги регламентуються також державними стандартами, затвердженими наказами Мінсоцполітики, зокрема щодо догляду вдома, притулку, денного догляду, соціального супроводу.

**Нормативно-правове забезпечення соціальних послуг для ВПО
похилого віку в Україні**

Назва документа	Дата та номер	Основні положення щодо підтримки ВПО похилого віку
Конституція України	1996	Гарантує право на соціальний захист і достатній життєвий рівень для кожного, зокрема для осіб похилого віку.
Закон України «Про соціальні послуги»	№ 2671- VIII від 17.01.2019	Визначає категорії отримувачів, перелік послуг, механізми фінансування, пріоритет літніх осіб та ВПО.
Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці...»	№ 3721- XII від 16.12.1993	Закріплює права осіб похилого віку на соціальні послуги, догляд, матеріальну допомогу.
Постанова КМУ «Про надання окремих соцпослуг в умовах воєнного стану»	№ 560 від 07.05.2022	Визначає перелік екстрених соціальних послуг, зокрема стаціонарний догляд, підтримане проживання, догляд вдома.
Постанова КМУ «Про реалізацію соцпослуг для осіб з інвалідністю та літніх ВПО»	№ 888 від 06.08.2024	Експериментальний проєкт. Принцип «гроші ходять за людиною». Передбачає догляд, супровід, проживання, техзасоби реабілітації.
Постанова КМУ	№ 332	Установлює розміри грошової

«Про надання адресної допомоги ВПО»	від 20.03.2014 (із змінами)	допомоги для ВПО: 2000 грн, 3000 грн для осіб з інвалідністю або похилого віку.
Постанова КМУ «Про компенсацію фізособам, які доглядають літніх»	№ 859 від 23.09.2020	Регулює компенсацію неофіційним доглядальникам людей віком 80+, у т.ч. серед ВПО.
Постанова КМУ «Про деякі питання фінансування соцпослуг»	№ 1352 від 22.12.2023	Визначає порядок субвенцій з держбюджету на соцпослуги, в т.ч. для літніх переселенців.
Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження державного стандарту догляду вдома»	№ 760 від 13.11.2013	Встановлює вимоги до якості догляду вдома для осіб похилого віку, у тому числі ВПО.
Наказ Мінсоцполітики «Про методику визначення доходів громадян»	№ 150 від 17.05.2022	Використовується при призначенні безоплатних соціальних послуг ВПО похилого віку.

У практичній площині в Україні наразі реалізується комплекс соціальних програм. На загальнодержавному рівні передбачено адресну грошову допомогу ВПО (2000 грн щомісяця, 3000 грн – для людей з інвалідністю), а також програми компенсації оренди житла (наприклад, «Прихисток»). Через територіальні центри соціального обслуговування та центри надання соціальних послуг надаються послуги догляду вдома, соціального супроводу, забезпечення продуктовими наборами, ліками, засобами гігієни. У кількох

областях (Вінницька, Львівська, Черкаська) діють мобільні мультидисциплінарні бригади, які виїжджають до літніх маломобільних ВПО для надання медичних і соціальних послуг.

Значну частину підтримки забезпечують програми, реалізовані у співпраці з міжнародними партнерами. Так, HelpAge International, UNHCR, GIZ, Червоний Хрест, «Карітас», People in Need реалізують програми грошової допомоги, забезпечення побутовими речами, аптечними ваучерами, продуктами, соціальною та психологічною підтримкою. У приймаючих громадах також розвиваються ініціативи соціального залучення літніх ВПО – цифрова освіта, творчі гуртки, групи взаємодопомоги.

У зарубіжних країнах, які мають досвід роботи з переміщеним населенням, зокрема у Грузії, Колумбії, Боснії і Герцеговині, домінують комплексні моделі підтримки. Наприклад, мобільні соціальні служби, інтеграція соціального і медичного супроводу, а також механізми довгострокової соціалізації літніх ВПО через участь у програмах міжгенераційної взаємодії. В ЄС активно застосовується принцип «індивідуального плану підтримки», що дозволяє адаптувати послуги до конкретних потреб особи, а не навпаки.

Таким чином, національна система соціальних послуг в Україні має чіткі нормативні засади і поступово розширює практичні механізми підтримки літніх ВПО. Однак, порівняно із зарубіжними моделями, залишається актуальним виклик – посилення міжсекторальної взаємодії, удосконалення процедур доступу, забезпечення довгострокової підтримки не лише в умовах кризи, а й у контексті відновлення.

2.3. Досвід і проблеми соціальної інтеграції ВПО похилого віку: результати емпіричного дослідження

Методологія дослідження

У межах виконання кваліфікаційної роботи, після опрацювання теоретичних джерел, нормативно-правових засад та узагальнення прикладів реалізації соціальної інтеграції ВПО похилого віку в Україні й за кордоном, мною було проведено власне емпіричне дослідження. Дослідження на тему «Досвід інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку у приймаючих громадах було здійснене в межах професійно-орієнтованої стажерської практики на базі Благодійного фонду «РОКАДА». Метою дослідження було вивчення актуальних практик соціальної інтеграції літніх ВПО, зокрема їхньої участі у соціокультурних заходах, оцінки рівня адаптації, доступу до послуг і рівня підтримки з боку приймаючої громади.

Опитування охопило осіб віком від 65 до 80 років, що переїхали з Харкова, Запоріжжя та Дніпра до Чернівців. Респонденти мали різний життєвий досвід і професійний бекграунд: серед них – колишні інженери, економісти, наукові працівники, кухарі тощо. Учасниками стали також активістки Університету третього віку.

Інтерпретація результатів

У ході практики було організовано захід «Соціальна інтеграція», в межах якого проведено опитування. БФ «РОКАДА» надає підтримку ВПО у 15 областях України, реалізуючи широкий спектр послуг: соціальний супровід, психологічну та юридичну допомогу, консультації, транспортування (зокрема маломобільних осіб), інтеграційні події, дитячі простори, моніторинг умов проживання тощо.

Опитані учасники визначили ключові виклики, які ускладнюють соціальну інтеграцію:

- відсутність сталих соціальних зв'язків;

- економічна нестабільність;
- психологічна втома та ізоляція.

Було з'ясовано, що, попри активність окремих громад, заходів соціокультурного спрямування для літніх людей недостатньо. Водночас, респонденти позитивно оцінили участь у таких активностях, як:

- екскурсії (зокрема, відвідини Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича та Хотинської фортеці);
- плетіння захисних сіток;
- виготовлення окопних свічок;
- благодійне плетіння шкарпеток для військових;
- участь у тематичних клубах та гуртках.

Також літні переселенці беруть активну участь у волонтерських ініціативах, долучаються до зборів коштів для Збройних сил України, навіть із обмеженим пенсійним доходом.

Особливу роль у процесі інтеграції відіграє діяльність Чернівецького Університету третього віку при Комунальному центрі соціального обслуговування «Турбота». Тут організовано:

- навчання іноземних мов;
- курси комп'ютерної грамотності;
- вивчення народознавства, психології;
- факультативи з фізичної активності (скандинавська хода, бадмінтон, теніс);
- культурні події, зокрема показ мод у вишиванках.

Значну роль у підтримці таких ініціатив відіграють партнери: УВКБ ООН (UNHCR Ukraine), БФ «Рокада», Чернівецька міська рада та приватні компанії. Завдяки цьому у Чернівцях вдалося відкрити новий простір для інтеграції ВПО похилого віку, облаштований комп'ютерним класом, кінозалом, кабінетом психолога, залами для майстер-класів. Простір було оновлено з урахуванням потреб людей з інвалідністю.

Близько 700 осіб, у тому числі понад 270 переселенців, регулярно відвідують заняття в Університеті третього віку. Учасники підкреслюють, що почуваються частиною громади, відчувають підтримку і поступово долають бар'єри адаптації.

Таким чином, результати емпіричного дослідження свідчать про важливість локальних ініціатив та міжсекторальної взаємодії у процесі соціальної інтеграції ВПО похилого віку. Досвід Чернівців може слугувати успішним прикладом для впровадження аналогічних програм в інших громадах України.

Важливі висновки щодо сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах ми зробили також у результаті безпосередньої участі в бінаціональному проекті “Соціальна робота з ВПО” (2023,2024 рр.), під час якого вивчали фактори, які впливають на соціальну адаптацію цієї категорії осіб. Дослідження охопило учасників різного віку та досвіду, і було зосереджено на їх участі у культурних заходах, оцінці рівня адаптації та сприйняття підтримки від приймаючої громади. Учасниками дослідження стали жителі гуртожитку №6. Результати дослідження допоможуть сформулювати рекомендації щодо покращення умов інтеграції ВПО у нових середовищах.

Ми зупинилися саме на соціально-культурній інтеграції внутрішньо переміщених осіб. За ініціативи та пожертв громади міста Пфаффенвайлер (Німеччина) в гуртожитку №6 була облаштована бібліотека, в якій є цікаві книги, індивідуальне читання, обговорення в групах, арт-терапевтичні заняття з дітьми, настільні ігри, пазли, спільні вечори-перегляди кінофільмів, щотижневі рекреаційні зустрічі і спілкування в чіл-зоні.

Також було проведено «Знайомство з містом і регіоном», а саме:

- екскурсія в Резиденції митрополитів Буковини і Далмації;
- перегляд фільму «Пригоди Паддінгтона»;
- віртуальна подорож «Корисно, цікаво, поруч»;

- комплексна екскурсія визначними місцями Буковини - маршрут «Успенський собор у с. Біла Криниця - Краєзнавчий музей с.Старий Вовчинець - Сироварня «Добрі Газди» с. Михайлівка»;

- виїзний тур вихідного дня на тюльпанове поле в с. Мамаївці.

Про екскурсію пам'яткою архітектури та об'єктом спадщини ЮНЕСКО - Резиденцією митрополитів Буковини і Далмації спочатку була створена інформаційна кампанія через телеграм канал. Участь взяло 50 людей. Підготовкою і проведенням займалися студенти, ми опрацювали літературу, консультувалися з професійними екскурсоводами, щоб мати можливість визначати локації та відповідати на запитання людей.

Віртуальна подорож «Корисно, цікаво, поруч» складалась з інформації про: заклади харчування; місця для дозвілля з дітьми; пропозицій активного відпочинку; різні туристичні локації.

Організація комплексної екскурсії мала дуже важливі аспекти підготовки такі, як: планування маршруту; комунікація із співробітниками екскурсійних об'єктів; замовлення транспорту; комплектування групи із мешканців гуртожитку (за допомогою опитування); складання кошторису (фінансова підтримка громади м. Пфаффенвайлер, Німеччина); підготовка тематичної інформації для роботи під час руху в автобусі (короткі нариси з історії собору старовірів тощо).

Успенський собор - це церква старовірів, які втекли від переслідувань з Російської імперії у XVII столітті. В австрійський період Біла Криниця - центр світового старообрядництва.

В Краєзнавчому музеї можна знайти господарський інвентар, вишиванки, писанки, картини та тематичні кімнати присвячені порам року, вишитим сорочкам та ремеслу.

В сироварні «Добрі Газди» всі мали змогу продегустувати майже кожен з видів сиру та іншої молочної продукції і також змогли придбати собі щось з цієї продукції.

В результаті всі мали позитивні емоції, вдячність за організацію.

Для нас це також було важливо, тому що, ми мали змогу показати свої організаційні навички (ведення телеграм каналу, координація дій, логістика і планування маршрутів, формування груп, супровід). Спробували себе в ролі ментора, фасилітатора (готували інформацію, розповідали, захоплювали). Ми переживали проблеми “з середини”, що є дуже важливим для нашого професійного досвіду.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати такі рекомендації для поліпшення процесу інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючих громадах:

Забезпечення доступу до освіти та медичних послуг. Необхідно забезпечити переселенцям легкий доступ до якісної освіти та медичних послуг у новій громаді. Це може включати створення спеціальних програм, які спрямовані на підтримку ВПО у здобутті освіти та отриманні якісної медичної допомоги.

Створення умов для розвитку культурної різноманітності. Громаді слід активно працювати над створенням умов для розвитку культурної різноманітності та заохочення взаєморозуміння між різними культурними групами. Це може включати організацію культурних заходів, фестивалів та інтерактивних програм, які сприяють обміну культурними досвідами та створенню сприятливого середовища для усіх громадян.

Підтримка ініціатив спілкування та взаємодії. Громаді слід стимулювати ініціативи спілкування та взаємодії між місцевими мешканцями та переселенцями. Це може бути здійснено через організацію спільних заходів, програм волонтерства, а також створення спеціальних просторів для зустрічей та обміну досвідом.

Розробка програм психологічної підтримки. Важливо створити програми психологічної підтримки для ВПО, які можуть відчувати стрес і труднощі під час процесу адаптації до нового середовища. Це може включати надання доступу до консультування психологів, групових сесій підтримки та терапевтичних програм.

Стимулювання участі ВПО у розвитку громади. Приймаючи громади повинні активно стимулювати участь ВПО у розвитку громади через створення можливостей для їхньої участі у різних ініціативах та проектах розвитку. Це може допомогти зміцнити відчуття приналежності та підтримки з боку громади.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було досліджено практичні аспекти соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку на основі аналізу бар'єрів, форм підтримки, досвіду вітчизняних і зарубіжних програм, а також результатів власного емпіричного дослідження, проведеного в місті Чернівці.

Встановлено, що ВПО похилого віку стикаються з численними труднощами, серед яких домінують: хронічні захворювання, низький дохід, труднощі з орендою житла, соціальна ізоляція, недоступність медичних і адміністративних послуг, низька обізнаність про права, слабка цифрова грамотність. Всі ці чинники ускладнюють включення осіб похилого віку до життя нових громад.

Проаналізовано вітчизняну нормативно-правову базу, зокрема державні програми (грошові виплати, догляд удома, соціальний супровід), а також підтримку міжнародних організацій (UNHCR, HelpAge International, ПРООН, «Карітас»). Визначено позитивні тенденції щодо запровадження принципу індивідуального планування послуг, створення мобільних команд, соціальних просторів та програм залучення до громадського життя.

У межах емпіричного дослідження було вивчено досвід ВПО похилого віку, що переїхали до Чернівців із Харкова, Запоріжжя, Дніпра. Респонденти вказали на труднощі з орендою житла, адаптацією до нового медичного середовища, брак соціальних контактів. Водночас позитивно оцінили участь у культурних та освітніх заходах, організованих благодійними фондами та

ініціативами для літніх людей.

Отже, соціальна інтеграція ВПО похилого віку повинна реалізовуватись через системну державну політику на місцях із залученням громадських ініціатив, адаптацією інфраструктури, послуг і комунікаційних каналів до потреб літніх людей. Практика м. Чернівці підтверджує можливість створення ефективних локальних рішень навіть в умовах загальнонаціональної кризи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблематики соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку дозволило комплексно проаналізувати теоретичні, нормативно-правові, практичні та емпіричні аспекти цього багатогранного соціального явища. У межах реалізації поставлених цілей та завдань було здійснено ґрунтовне вивчення категоріального апарату, правових основ, бар'єрів та чинників успішної інтеграції, а також досвіду реального функціонування відповідних програм у приймаючих громадах. На основі отриманих результатів сформульовано нижче представлені такі загальні висновки.

Проблематика соціальної інтеграції ВПО похилого віку в Україні є вкрай актуальною в умовах повномасштабної війни, оскільки саме ця група осіб є особливо вразливою до соціальної ізоляції, матеріального знедолення, втрати стабільності та звичних соціальних зв'язків. Люди літнього віку, які змушені були покинути свої домівки через бойові дії, опиняються у ситуації подвійної вразливості – як ВПО і як особи похилого віку.

Поняття «внутрішньо переміщена особа» в українському законодавстві та соціальній політиці поступово еволюціонувало, особливо після 2014 року, а ще більш стрімко – після 2022 року. Держава адаптувала законодавчі норми, впровадила механізми цифрового обліку, спростила доступ до соціальних послуг. Проте, проблеми узгодженості термінології та нормативної деталізації послуг для окремих категорій ВПО, зокрема похилого віку, все ще залишаються.

У роботі було з'ясовано, що соціальна інтеграція – це не лише абстрактний процес включення до громади, а конкретна соціальна послуга, яка може бути структурована, стандартизована та реалізована відповідно до індивідуальних потреб. Такий підхід передбачає міждисциплінарну співпрацю, поетапність, персоніфікований супровід і чіткі індикатори успіху. Послуга

соціальної адаптації, нормативно закріплена в українському законодавстві, може виступати базовою формою інтеграційної підтримки.

Особливості становища ВПО похилого віку зумовлені як фізичними (втрата здоров'я, обмежена мобільність), так і соціально-психологічними факторами (самотність, травматичний досвід, емоційна вразливість). Уразливість цієї категорії підсилюється такими бар'єрами, як:

- низький рівень цифрової грамотності та обмежений доступ до цифрових послуг;
- складнощі з медичним обслуговуванням у нових громадах;
- низький рівень доходів та економічна залежність;
- труднощі в комунікації з органами влади;
- психоемоційне виснаження та відчуття «непотрібності».

Подолання таких бар'єрів потребує мультикомпонентного підходу з залученням фахівців соціальної роботи, медичних фахівців, юристів, психологів та громадських організацій.

Аналіз міжнародного досвіду показав, що ефективні моделі інтеграції літніх ВПО базуються на таких принципах:

- поєднання соціального та медичного супроводу;
- створення мобільних служб для маломобільних осіб;
- активна участь громад у прийомі та підтримці переселенців;
- міжгенераційна взаємодія як ресурс включення людей похилого віку;
- індивідуальне планування інтеграції.

Ці принципи можуть бути адаптовані в українських умовах із урахуванням децентралізованої моделі управління.

Емпіричне дослідження, проведене в місті Чернівці, підтвердило наявність системних бар'єрів у сфері інтеграції ВПО похилого віку, але також засвідчило важливість місцевих ініціатив, особливо за участі благодійних фондів і громадських організацій. Опитані респонденти, зокрема учасники заходів Університету третього віку, позитивно відгукувались про можливість участі в соціокультурному житті, але водночас вказували на труднощі з

доступом до медицини, орендою житла, самотністю та складнощами з оформленням документів.

Було визначено, що ефективна інтеграційна політика щодо ВПО похилого віку має спиратися на принципи гідності, інклюзії, адресності та довгострокової підтримки. Політика не повинна обмежуватися екстремним реагуванням, а має передбачати сталу підтримку – від забезпечення житлом і послугами до формування відчуття приналежності до громади.

Запорукою успішної інтеграції є активна позиція самих громад і місцевих органів влади, зокрема в частині:

- забезпечення доступності соціальних послуг (географічної, інформаційної, фізичної);
- підготовки персоналу до роботи з літніми людьми;
- розвитку партнерств із громадськими ініціативами;
- створення програм цифрової інклюзії для літніх ВПО;
- підтримки міжособистісних зв'язків через клуби, освітні й творчі гуртки.

Важливим висновком є те, що процес інтеграції має двосторонній характер: не лише ВПО мають адаптуватися до нових громад, а й громади повинні бути відкритими до нових членів, включаючи людей похилого віку, через толерантність, взаємоповагу та участь.

На основі дослідження було розроблено низку практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення інтеграційної політики, зокрема:

- запровадження інституційної моделі інтеграції ВПО похилого віку на базі терцентрів;
- спрощення процедур доступу до медичних і соціальних послуг;
- підвищення поінформованості ВПО щодо доступних сервісів;
- створення умов для цифрової освіти літніх переселенців;
- впровадження механізмів зворотного зв'язку між ВПО та органами влади.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб похилого віку є не лише соціальним викликом, а й

можливістю для розвитку громад як інклюзивних, справедливих і солідарних спільнот. Досвід міста Чернівці засвідчив, що навіть в умовах обмежених ресурсів можна створити сприятливі умови для життя і самореалізації літніх переселенців за умови партнерства між владою, громадянським суспільством і самими ВПО. Результати цього дослідження можуть слугувати основою для вдосконалення державної та місцевої політики у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб, особливо представників старшого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 216 с. 1
2. Бачинська М. В. Міграція як детермінанта якості життя осіб похилого віку / М. В. Бачинська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2013. - Вип. 3. - С. 444-450.
3. ВПО: хто може отримати цей статус та яких змін щодо виплат очікувати. *espresso.tv*. URL: <https://espresso.tv/vpo-khto-otrimue-tsey-status-ta-na-yaku-groshovu-dopomogu-mozhna-rozrakhovuvati> .
4. Дзюбановський Ю. Еволюція концепції біженців. Міграція і толерантність в Україні: зб. статей ; за ред. Ярослава Пилинського. Київ : Стилос, 2007. С. 83–92. 3
5. Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року. URL: <https://ukc.gov.ua/knowledge/ponyattya-vnutrishno-peremishhenoyi-osoby/> 4
6. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах. URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Звіт-фокус-групи.pdf> (дата звернення: 07.06.2025).
7. Капінус О. Я. Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харків, 2021. 215с. 6
8. Каплан Ю.Б. Особливості інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб у нових територіальних громадах: питання реалізації політичних прав і свободи. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/perem_osoby-2f1a8.pdf 7

9. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 210с.8

10. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб і деякі уроки із зарубіжного досвіду : аналітична записка. С. 1–32. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf. 9

11. Міжнародний фонд «Відродження». Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах. URL: <https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/> 10

12. Павлюк Т.І. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2370/2291> (дат а звернення: 07.06.2025).

13. Послуга соціальної адаптації відкриває нові можливості для людей з інвалідністю, похилого віку та ВПО. *Міністерство соціальної політики України - МСП*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/posluha-sotsialnoyi-adaptatsiyi-vidkryvaye-novi-mozhlyvosti-dlya-lyudey-z-invalidnistyu-pokhyloho-viku-ta-vpo> (дата звернення: 07.06.2025).

14. Про затвердження Державного стандарту соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1671-13#n14> (дата звернення: 07.06.2025).

15. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12/page.11>

16. Програма розвитку ООН (ПРООН) – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт*. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/spivrobitnytstvo-z->

mizhnarodnymy-organizatsiyamy/programa-rozvytku-oon-proon/ (дата звернення: 07.06.2025).

17. Соціальна справа. Практики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади. URL: <https://socsprava.com.ua/praktyky-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady/> 13

18. Стало відомо, скільки переселенців офіційно зареєстровано на Буковині. *Новини Чернівці: Інформаційний портал «Молодий буковинець»*. URL: https://molbuk.ua/chernovtsy_news/307204-stalo-vidomo-skilky-pereselenciv-oficiino-zareiestrovano-na-bukovyni.html.

19. Стратегічне планування інтеграції ВПО у громади. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2025/04/100425_Вебінар.pdf.

20. Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4(59). С.57-68

21. У Чернівцях відновили простір для переміщених людей похилого віку та приймаючих громад | БукІнфо. *Новини Чернівців та Буковини | БукІнфо*. URL: <https://bukinfo.com.ua/chernivci/u-chernivcyah-vidnovyly-prostir-dlya-peremishchenyh-lyudey-pohylogo-viku-ta-pryymayuchykh-gromad>

22. Хандій О.О. Соціальна інтеграція: перешкоди та перспективи. *Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля* No 6(236) 2017. С. 224-234. 14

23. Як УВКБ ООН допомагає переміщеним особам в Україні . URL: <https://www.unhcr.org/ua/node/488>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклади життєвих ситуацій ВПО похилого віку у приймаючих громадах

Приклад 1. «Втрата власного житла та брак коштів»

Пані Марія, 72 роки, переїхала з Луганської області до невеликого містечка на Полтавщині після обстрілів у 2022 році. Все життя вона прожила у власному будинку, який був зруйнований під час бойових дій. Отримавши статус ВПО, Марія була змушена орендувати кімнату у приватному секторі. Її пенсії ледь вистачає на сплату оренди та комунальних послуг. Часто доводиться відмовляти собі у необхідних ліках. Жінка не має рідних поруч і звертається до місцевих волонтерів по допомогу з продуктами харчування та медичними рецептами.

Приклад 2. «Соціальна ізоляція та емоційне виснаження»

Пан Іван, 68 років, з Херсонської області, переїхав до Київщини разом із дружиною. Після переїзду він утратив зв'язок із багатьма друзями та колегами. В новому місці літня пара проводить більшість часу вдома через проблеми зі здоров'ям і відсутність знайомого оточення. Іван не користується смартфоном та не вміє шукати інформацію про місцеві культурні заходи чи соціальні послуги. Зі слів соцпрацівників, через відсутність спілкування у чоловіка з'явилися симптоми депресії.

Приклад 3. «Важкодоступність медичних послуг»

Пані Надія, 75 років, після переїзду з Бахмута до Дніпра потребує регулярного лікування хронічної хвороби серця. У рідному місті вона мала свого лікаря та медикаменти за пільговою програмою. Після переїзду виникли труднощі з реєстрацією у місцевій лікарні та відсутністю коштів на приватні послуги. Для оформлення документів Надія зверталася по допомогу до соцпрацівника, але через велику чергу в установах процес затягнувся. Це погіршило її стан здоров'я та викликало додатковий стрес.

Приклад 4. «Потреба у супроводі для правових питань»

Подружжя Петренків, обом понад 70 років, втратило квартиру у Сєверодонецьку. Переїхавши до іншої області, вони зіткнулися з труднощами оформлення компенсації за зруйноване житло та пільг на комунальні послуги. Через поганий зір і відсутність цифрових навичок вони не змогли самостійно подати заявки через «Дію» чи інші електронні сервіси. На допомогу прийшли волонтери місцевого хабу, які супроводжували їх у ЦНАП і допомогли правильно заповнити документи.

Додаток Б

Опитування на тему: «Інтеграція в новій громаді»

Мета цього опитування - зібрати інформацію про труднощі та досвід інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у новій громаді.

1. Вкажіть Ваш вік:
2. Вкажіть Вашу стать:
3. Яка ваша професія?
4. Як давно Ви проживаєте на території Чернівецької громади?
5. Які визначні пам'ятки/місця нашої громади Ви б хотіли відвідати чи вже відвідали?
6. З якими основними труднощами Ви стикалися в новому середовищі?
7. Чи відчуваєте Ви підтримку з боку місцевої спільноти?
8. Чи відчуваєте Ви себе частиною цієї громади?
9. Чи є у Вас друзі серед місцевих жителів?
10. Чи брали Ви участь у будь-яких громадських заходах або волонтерських проєктах?